

УДК 141.319.8:930.1:821.09:791

DOI: 10.18523/2617-1678.2024.13.3-16

Козловський В. П.

<https://orcid.org/0000-0001-8302-3977>

ВІТТОРІО ГЬОСЛЕ ПРО СИСТЕМНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНІСТЬ СУЧАСНОГО ФІЛОСОФУВАННЯ: СПРОБА ПАРАДИГМАЛЬНОГО АНАЛІЗУ КАНТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

З огляду на публікацію у цьому томі журналу українського перекладу праці Вітторіо Гьосле «Місце філософії історії Канта в історії філософії історії» у статті запропоновано аналіз творчості її автора, сучасного німецько-американського філософа, відомого представника «об'єктивного ідеалізму інтерсуб'єктивності». Акцентовано увагу на особливості цієї методології, яку він ефективно використовує у своїх дослідженнях. Ця методологія передбачає поєднання історико-філософського аналізу праць давніх і сучасних філософів із парадигмальним підходом до їхньої проблематики, який дає змогу поглянути на досліджувану тематику з позиції сучасного філософування. Навіть якщо це стосується видатних філософів минулого, наприклад Платона, його філософії математики, у дослідженнях Гьосле домінують концептуальні, систематичні інтереси. Цю методологію Гьосле успішно використав і під час дослідження Кантової філософії історії, показавши, як морально-нормативне спрямування історії, про яке писав Кант, доповнюється і навіть певним чином ускладнюється завдяки реалістичній антропології автора «Критики чистого розуму». У статті проаналізовано також інші важливі праці Гьосле. Зокрема показано, що застосування парадигмально-систематичної методології дає можливість виявити чотири фази розвитку античної філософії, кожна з яких має власну тематичну, епістемологічну особливість. Ця методологія потребує від дослідника відмови від лінійно-прогресистського підходу до історії філософії і передбачає акцентування уваги на циклічному русі філософської думки. Досліджуючи проблему співвідношення між «Наукою логіки» та реальною філософією (філософією природи і філософією духу) у спадщині Георга Гегеля, Гьосле зосереджується на можливості виявлення у системі абсолютного ідеалізму такого виміру, як інтерсуб'єктивність. У статті також розглянуто праці, в яких Гьосле демонструє вміння аналізувати класичні тексти і кінематографічні шедеври, а також фокусує увагу на суперечливих тенденціях сучасного світу, викликах, які постали перед людством у XXI столітті (зокрема на повномасштабній війні Росії проти України) і для подолання яких потрібні нові політичні підходи, основані на міжнародному праві.

Ключові слова: Вітторіо Гьосле, Імануель Кант, філософія історії, історія філософії, парадигмальний аналіз, системність, лінійна/нелінійна історія, моральна мета історії, антропологія, класична література, кіномистецтво, криза сучасного світу, повномасштабна війна Росії проти України.

Публікацію у цьому томі журналу «Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство» нашої статті, присвяченої поглядам відомого сучасного німецько-американського філософа, професора університету Нотр-Дам (США) Вітторіо Гьосле (Vittorio Hösle), а також українського перекладу його праці «Місце фі-

лософії історії Канта в історії філософії історії»¹ зумовлено кількома причинами. Перша причина цілком очевидна — 300-річний ювілей видатного німецького філософа Імануеля

¹ Наш переклад публікуємо за люб'язної згоди автора. Джерело — текст Вітторіо Гьосле англійською, опублікований у збірнику праць, виданому у Бельгії (Hösle, 2015).

Канта. Про значення цього ювілею для світової культури, а не лише філософії, свідчить низка подій, проведення яких заплановано у всьому світі в 2024 р. Друга причина — велике концептуальне значення саме цієї праці Гьосле. Це не просто одне із досліджень Кантової філософії історії, це вагомий концептуальний аналіз філософії історії як певного напрямку європейського філософування, важливого способу осмислення витоків і мети історії. Третя причина — необхідність розвитку на наших теренах уявлень щодо філософії самого Вітторіо Гьосле². Авторів цієї статті пощастило мати давнє особисте знайомство з Вітторіо Гьосле. Щоправда, у попередні роки наші контакти не були надто інтенсивними, проте з початком повномасштабної війни вони отримали додатковий поштовх. Саме в процесі комунікації з В. Гьосле виникла і набула реалізації ідея перекласти його працю про філософію історії Канта і написати цю статтю. Як буде показано нижче, у філософській творчості цього талановитого філософа є ще чимало ідей, які заслуговують на велику увагу.

У праці «Місце філософії історії Канта в історії філософії історії» В. Гьосле демонструє певну методологічну стратегію, якою вміло користується і яка передбачає майстерне поєднання історико-філософського аналізу джерел, історичного вивчення вибраної тематики з виявленням актуального, концептуального змісту досліджуваної проблеми, намаганням віднайти у минулому цілком валідні відповіді на певні теоретичні питання. Вміле застосування цієї ме-

тодології В. Гьосле демонструє навіть тоді, коли досліджувана тематика має, здавалось би, чималу історичну тяглість, як-от тематика античної філософії, до вивчення якої зазвичай застосовують різноманітні історичні, герменевтичні, філологічні та компаративні методи, або й прийоми деконструкції.

У одному інтерв'ю В. Гьосле сказав, що з часів навчання в університеті його турбувало одне питання: яким чином поєднується історія філософії з систематичною філософією, як вони взаємодіють? Як проскочити між Сциллою історіографічного вивчення філософії і Харибдою систематичного філософування, в рамках якого історія філософії виконує роль певного матеріалу для систематичного, концептуально-проблемного підходу до сучасної наукової проблематики. Насправді потрібно віднайти можливість поєднання історико-філософського та концептуально-проблемного підходів до історії філософії. Вітторіо Гьосле демонструє переваги «синтетичного методу», коли аналізує філософські ідеї Парменіда, Платона, Аристотеля, Томи Аквінського, Рене Декарта, Бенедикта Спінози, Готфрида Ляйбніца, Джамбаттіста Віко, Імануеля Канта, Йогана Готліба Фіхте, Георга Гегеля та ін. І навіть під час дослідження сучасних філософів, наприклад Мартіна Гайдеггера, Арнольда Гелена, Карла-Отто Апеля, Ганса Йонаса чи Теодора Адорно, ця методологія демонструє свою ефективність. Саме такий, так би мовити, «синтетичний підхід» Гьосле застосовує у більшості своїх статей і монографій. Невипадково він позиціонує себе, перш за все, як систематичного філософа, а не як історика філософії. Хто бажає переконатися у цьому, раджу переглянути його праці.

Вирішенню цієї дилеми Гьосле присвятив велику монографію — «Істина та історія. Дослідження структури історії філософії в рамках парадигмального аналізу розвитку від Парменіда до Платона» (Hösle, 1984b), де на матеріалі античної філософії сформулював парадигмальний підхід до античної філософії. Проте Гьосле не обмежується античною філософією, а досліджує ширший ареал філософських ідей і систем і персонажів, залучаючи середньовічних богословів і філософів Нового часу. Власне, ця праця є PhD-дисертацією, захищеною у Тюбінгенському університеті, коли Гьосле ледь виповнився 21 рік. Важко уявити, що вчорашній студент міг написати таке величезне дослідження, обсягом майже 800 сторінок, і не просто створити ще одну історико-філософську роботу, яких безліч, а здійснити «парадигмальний» аналіз історії європейської

² Із праць Вітторіо Гьосле, що виходили в Україні, є можливість ознайомитися лише з деякими аспектами його філософської творчості. Ще на початку 2000-х років побачила світ його книжка «Практична філософія в сучасному світі» (Гьосле, 2003) у перекладі Анаполія Єрмоленка, зведеного фахівця з німецької філософії. А нещодавно вийшла популярна праця Гьосле «Кав'ярня мертвих філософів» (Гьосле, 2019), її переклав Микола Кушнір. Книжка написана в епістолярному жанрі, як цілком реальне листування між Гьосле, маститим філософом, і дванадцятилітньою дівчинкою Норою. Це одна з найпопулярніших книжок Гьосле. У цій дитячій книжці із зовсім не дитячою тематикою розглядаються важливі філософські питання: що таке філософія, її значення для людського життя; що є істина, добро і зло, Бог. Твір переклали на більшість європейських мов. Як бачимо, і до нас цей маленький філософський шедевр дійшов, щоправда, через 25 років після його оприлюднення. До речі, у передмові до четвертого видання цієї книжки Гьосле наголошує на цікавому моменті філософування, який він зрозумів, обмінюючись листами з Норою: «Тому що саме її листи показують, наскільки наш час недооцінює дітей і як мало він сприймає всерйоз їхню потребу в сенсі. Це далеко не вся філософія, але без них вся філософія — ніщо, або, принаймні, не більше, ніж порожня руда» (Nora & Hösle, 2022, S. 261). Ця дівчинка виявила неабиякий філософський хист, тож не дивно, як зазначає Гьосле, що вона обрала філософський шлях: закінчила університет, захистила PhD-дисертацію і за останні роки написала кілька філософських монографій, зокрема «Що таке любов, Сократе?» (Kreft, 2019).

філософії. Отже, в чому специфіка парадигмального аналізу? Гьосле зазначає, що це певний методологічний підхід, прийом аналізу філософії, її історії, який передбачає, зокрема, поєднання історичного і систематичного дослідження філософських ідей, філософських доктрин минулих часів і сучасності. Та найголовніше в іншому: цей методологічний прийом потребує поєднання лінійного, прогресивного погляду на еволюції філософських ідей, з циклічністю, своєрідним поверненням до минулих напрямів філософування, звісно, на новому концептуальному рівні, збагаченому історичним розвитком філософії. Це, так би мовити, органічне поєднання (складне, часто суперечливе) прогресивного руху ідей із регресом до попередніх, типологічно окреслених і систематично проаналізованих філософських напрямів, що мають як історичну тяглість, так і актуальну значущість для сучасного філософування.

Спираючись на цей парадигмальний підхід, Гьосле вдалося досягти значних концептуальних результатів — дослідити, обґрунтувати і викласти періодизацію європейської історії філософії, виокремивши п'ять її фаз: реалізм, емпіризм, скептицизм, трансценденталізм й об'єктивний ідеалізм³. Гьосле вважає, що через ці фази проходять всі історичні етапи європейської філософії — від античної до сучасної. Це циклічний рух філософської думки, оскільки кожний етап філософування містить ці фази як базові моменти історичного розвитку філософії. Першим етапом у такому циклічному русі є антична філософія. Прикметно, в якій спосіб Гьосле «знаходить» трансценденталізм у ті далекі часи, в античній філософії. Зазвичай трансценденталізм ми пов'язуємо з Кантом і кантіанським рухом XIX ст. Тоді хто з давньогрецьких мислителів унаочнює трансценденталізм? На думку Гьосле, таким утіленням «античного трансценденталізму» є Сократ. Дещо незвичне тлумачення, та в рамках парадигмального підходу цілком можливе, якщо погодитись із тим, що Сократ послуговувався критичним методом у своїх бесідах з афінянами задля того, щоб показати розмитість буденних понять і відкрити шляхи (знаменитий метод маевтики) для віднайдення загальних концептів мислення, спираючись на які, можна було б надійно обґрунтувати знання. Згідно з Гьосле, у таких пошуках загальних концептів цілком можливо розгледіти трансценденталізм, звісно з анти-

чною специфікою⁴. Щодо вищої фази античної філософії, то це система об'єктивного ідеалізму Платона. З цією тезою важко не погодитись, попри історично зумовлені нюанси Платонового ідеалізму, на чому наполягають численні дослідники й інтерпретатори. Варто підкреслити, що Платон, його філософія давно і міцно увійшли до кола академічних інтересів Гьосле. У цьому зв'язку треба згадати його працю «Інтерпретуючи Платона» (Hösle, 2004) та ранні роботи, в яких молодий дослідник прискіпливо вивчав погляди Платона на філософію і математику.

Про циклічний характер і певні фази розвитку філософії писали й інші дослідники, причому досить відомі⁵. Звісно, вартий уваги Франц Brentano, знаний філософ і психолог, автор низки досліджень, що вплинули на формування нових напрямів філософування, зокрема феноменології. Наприкінці XIX ст. Brentano сформулював цікаву періодизацію європейської філософії у невеличкій праці «Чотири фази філософії та їх сучасний стан» (Brentano, 1968), яка побачила світ ще у 1895 р. У цій роботі Brentano виклав своє розуміння циклічного характеру європейської філософії. Щоправда, його версія передбачала принципово інші фази порівняно з тими, що через 90 років ми знаходимо у В. Гьосле. Для Brentano завершальною фазою новоєвропейської філософії є не об'єктивний ідеалізм, а емпіризм, а у Новітній час — позитивізм як різновид емпіризму, так би мовити, його сучасна форма. Для австрійського філософа після плідної фази емпіризму Бекона і Лока, а також Ляйбніца (але не його метафізики, а фізики і математики), французьких просвітників, з їхнім емпіризмом і сенсуалізмом, наступні фази, зокрема фаза скептицизму і німецького ідеалізму, унаочнюють занепад філософської думки. Особливо негативним є ставлення до системи Гегеля, яку, згідно з Brentano, не варто вивчати, оскільки її

⁴ Тезу щодо спорідненості Сократа і Канта зустрічаємо, наприклад, у відомого неокантіанця Ганса Файгінгера, автора величезного коментаря «Критики чистого розуму», в якому він зазначив: «Найбільш правильним історичним зауваженням може бути все ж таки те, що, як і Сократ, Кант також сформував перехід між двома періодами, обидва заснували нові епохи, обидва, в такий спосіб, сформували найважливіший поворотний пункт у русі думки, один в античності, інший у сучасності. Тож історію філософії прийнято ділити на час до і після Сократа, тут, на час до і після Канта. Але ця історична позиція і значення, якими ми задовольняємось у випадку Сократа, не є достатніми для Канта... Останній, усе ж, є не лише людиною минулого, а й людиною сьогодення» (Vaihinger, 1881, S. 3).

⁵ У своїх роботах Гьосле згадує деякого із дослідників циклічності історії філософії, зокрема Фридриха Аста, Карла фон Райхлін-Мельдега, Густава Кафку, Курта Шиллінга і Франца Brentano. Цікавим моментом цієї монографії є аналіз відмінностей між позиціями цих дослідників щодо циклічності історії філософії.

³ Якщо фаза філософського розвитку Гьосле виділяє п'ять, то напрямів філософування — три: натуралізм, суб'єктивний і об'єктивний ідеалізм.

позитивний зміст стрімко наближається до нуля. Він навіть вважає за можливе стверджувати, не поступаючись у різкості своїх суджень А. Шопенгауеру, відомому ненависнику гегелівської філософії, з її спекуляціями, тріадичним рухом всіх частин системи та категорій логіки, що філософія абсолютного ідеалізму є своєрідною філоманією, а може й дегенерацією (Brentano, 1987, S. 69). Звісно, не з такою філософією Brentano пов'язував свою надію на нову фазу підйому філософської думки. Він сподівався на успіх позитивізму як нової історичної форми емпіризму. Цим пояснюється його велика повага до родоначальника позитивізму Огюста Конта, ідеї якого, зокрема закон трьох стадій інтелектуального розвитку людства, стали для австрійського філософа певним дороговказом для його періодизації історії філософії, звісно, з суттєвими додатками і уточненнями⁶.

До речі, Brentano у своїх історико-філософських курсах не забував наголошувати на плідності саме емпіричної філософії. Крім того, демонстрував свою критичну налаштованість щодо вивчення історії філософії методами історіографії. Для нього цього недостатньо, оскільки історіографічні методи націлені, зазвичай, на перелічування праць філософів, уважний, з оперттям на філологічний аналіз, їхній розгляд задля виявлення і виправлення суперечностей, помилок, можливо на короткий виклад ідеї філософів, оминаючи увагою взаємозв'язок філософії і науки, полишаючи осторонь проблеми, що турбують науку, вчених. Для Brentano історичні дослідження філософії мусять бути, перш за все, «філософією історії філософії», а не історіографією, доксографією філософії. Останні мають сенс як підготовча робота до наступного кроку — філософського аналізу історії філософії. Однак Brentano був переконаний, що ані доксографія, ані філологічний аналіз текстів (який набирив обертів у середовищі тогочасних фахівців, особливо німецьких) не здатні замінити філософських досліджень з історії філософії⁷.

⁶ Щоправда, на противагу Контовому лінійному прогресу Brentano дотримувався циклічної моделі розвитку філософії. Проте ідея щодо стадіальної еволюції людського розуму відіграла свою роль у підході Brentano до розвитку філософії.

⁷ Доцільно згадати, що у цей самий час, тобто наприкінці XIX ст., до цієї «філологізації» філософського аналізу активно долучився Г. Файхінгер, який у вже згадуваному гігантському за розмірами коментарі до «Критики чистого розуму» (де на 1100 сторінках прокоментував лише 80 сторінок Кантового тексту!) доклав неабияких зусиль, щоб перетворити кантознавство (принаймні німецьке) на «філологічне кантознавство». Звісно, не він один працював над цим «філологічним імперативом» як ознакою «науковості» кантознавчих студій, але його внесок дуже вагомий. І роль його «Коментаря» у цій «філологізації», мабуть, є вирішальною. Зокрема, німецький коментатор

Вочевидь циклічність і послідовність фаз розвитку філософії неможливо розглядати у відриві від ціннісних уподобань дослідника, оскільки виявлення таких фаз і циклів важко віднести до якогось «об'єктивного» розвитку філософії. Тож схеми еволюції філософської думки, її етапів і фаз можуть не збігатися з тим, що запропонував Гьосле, для якого вищою фазою, вищим філософським синтезом є об'єктивний ідеалізм. Натомість для Brentano об'єктивний ідеалізм, його так званий синтез свідчить про занепад філософії. І лише емпіризм і позитивізм здатні вивести філософію з глибокої кризи і здійснити, у майбутньому, новий синтез. Як бачимо, Гьосле і Brentano перебувають на діаметрально протилежних позиціях, обстоюючи принципово різне розуміння фаз циклічного руху європейської філософії⁸. На цій відмінності Гьосле наголошує цілком відверто, підкреслюючи недостатню обґрунтованість тих підходів до циклічного характеру історії філософії, які пропонували Brentano та інші дослідники, що цікавились проблемою історичних циклів філософування. Ці моделі циклічного руху філософської думки надто емпіричні, тобто спираються на уподобання цих дослідників, а не на систематичне, парадигмальне вивчення філософських праць, що створювались у різні історичні епохи. Таке студювання потребує репрезентативного залучення праць, які унаочнюють різні періоди циклічного руху філософської думки. Гьосле вважає, що ті, хто займався цієї проблемою, обмежувались працями окремих філософів, які відповідали їхнім суб'єктивним уподобанням, що вочевидь унеможливило належно обґрунтовувати власні моделі

зазначає: «Глибокий контраст панує і серед тих сучасних праць, які зазвичай об'єднують під назвою “кантіанська філологія”. З одного боку, вільна філософська реконструкція, з іншого — суто філологічне відтворення. Після того, як низка праць репрезентували систему Канта в незалежній переробці з метою корисної для неї пропаганди, вже кілька років поспіль починає вступати у свої права саме філологічний метод. Однак було б серйозною помилкою вважати, що цей метод не слугує систематичному розвитку філософії. Навіть якщо він (філологічний метод. — В. К.) спочатку є самоціллю для історика, насправді плідна подальша освіта зможе отримати від нього і тільки від нього життєдайну стимуляцію. Цей Коментар стоїть на позиції “Кантової філології”, але в строгому розумінні цього слова» (Vaihinger, 1881, S. IV). Як то кажуть, відверто і послідовно пропагується домінування філологічного виправлення і тлумачення філософських текстів як цілком прийнятний заміник концептуального аналізу. У випадку з Кантом, із часом, ця «метода» отримала гігантський розмах. Важко погодитись із домінуванням такої методологічної позиції в історії філософії. Гьосле чудово усвідомлює цю проблему і шукає шляхи її вирішення.

⁸ Схему Brentano підтримував польський філософ Казимир Твардовський, що й не дивно, з огляду на його навчання у Відні, де він слухав лекції Brentano. У своєму огляді *Franciszek Brentano a historia filozofii* (1895) він цікаво виклав основний зміст статті Brentano, його цикли і фази розвитку філософії у вигляді таблиці, в якій сформулював ідеї австрійського колеги у вигляді чітких, коротких тез (Twardowski, 1927, S. 238–241).

циклічності. Щодо цього питання Гьосле пише: «Важливим моментом є те, що в аналізі античної філософії Brentano фактично розглядає лише постплатонівську філософію, тоді як Аст, Райхлін-Мельдег, Кафка та Шиллінг тематизують грецьку філософію переважно до Аристотеля і більш детально не досліджують подальший розвиток, а розглядають його лише під одним знаменником» (Hölsle, 1984b, S. 130).

Уже за кілька років після монографії з античної філософії молодий дослідник видав ще одну велику, історико-систематичну, чи, точніше, системно-історичну працю «Система Гегеля. Ідеалізм суб'єктивності та проблема інтерсуб'єктивності» (1987), обсягом майже 800 сторінок⁹. І коли читаєш цей величезний опус, який є ще однією, габлітаційною, дисертацією, то складається враження, що таку масштабну роботу, яка розгортається на кількох смислових рівнях (історико-філософському, систематичному та інтерпретаційному), із залученням великої кількості джерел багатьма мовами, міг написати маститий учений, із великим академічним досвідом, а не автор, якому всього 25 років! У цій праці дослідник ретельно, крок за кроком вивчає, аналізує Гегелеву систему абсолютного ідеалізму, всі її частини, під кутом зору теорії інтерсуб'єктивності¹⁰.

На думку Гьосле, абсолютний ідеалізм Гегеля потребує розширення, доповнення інтерсуб'єктивним виміром. Він вважає, що це цілком можливо, якщо під певним кутом зору, певним ракурсом поглянути на Абсолютну ідею, яка систематично розгортається в спекулятивній логіці. Саме у цій вельми своєрідній логіці, яка має мало спільного з логікою буденного мислення та логічними засадами наукового розмислу, Абсолютна ідея розглядається як рефлексивна, самопокладальна, самовиправдувальна ідеальна он-

тологічна структура, основою якої є принцип тотожності мислення і буття — альфа і омега гегелівської системи. Абсолютна ідея з'являється у всіх її частинах, оскільки є базовою для розуміння природи, духу та його історії. У «Науці логіки» Абсолютна ідея є втіленням цієї онтологічної структури, включно з суб'єктивністю. Це пов'язано з тим, що Абсолютна ідея передбачає і потребує внутрішнього саморуху, рефлексивності, самоусвідомлення, тобто потребує суб'єктивності. Зазначимо, що про Абсолют як субстанцію-суб'єкт Гегель писав раніше, у «Феноменології духу», де пізнання Абсолюту (тобто тотальне його розкриття) передбачає різноманітні трансформації свідомості з метою досягнення стану Абсолютного знання, в якому долається протиставлення суб'єкта пізнання і його предмета. Оцей повний збіг предмета з тотальним знанням про цей предмет (а це і є Абсолютне знання — кінцевий пункт, досягнута мета феноменологічного руху свідомості) долає межі феноменологічного розгляду Абсолюту і створює іманентні передумови до Абсолютної ідеї і переходу до спекулятивної логіки. У межах саме спекулятивної логіки Абсолют виявляє себе як Абсолютна ідея, тобто ми маємо справу з іншим ракурсом Абсолюту, ніж у «Феноменології духу». І нарешті ще один вимір Абсолюту — у «Філософії духу». У цій частині гегелівської системи Абсолют унаочнюється як Дух у трьох вимірах — суб'єктивний, об'єктивний і Абсолютний дух. Отже, кожна частина системи вирізняється і відрізняється від інших притаманною їй іпостасю Абсолюту: від Абсолютного знання («Феноменологія духу»), Абсолютної ідеї («Наука логіки») до Абсолютного Духу (третя частина «Філософії духу»).

У «Науці логіки» Абсолютна ідея є вертикально-інтегрованою системою категорій, на вершині якої «виблискує» її метод, і не просто ще один метод, поряд з іншими, а Абсолютний метод — «душа і субстанція» (Seele und Substanz) спекулятивного пізнання. Цей метод охоплює всезагальні принципи пізнання, саме спекулятивного пізнання, про що не варто забувати, коли йдеться про гегелівську систему. Ці принципи добре відомі, проте доцільно їх згадати. Тож у Гегеля це: принцип початку; принцип руху спекулятивного розмислу від абстрактного до конкретного; принцип *Aufheben*; принцип заперечення заперечення, тобто принцип тріадичного руху категорій, улюблений багатьма алгоритм «теза — антитеза — синтеза»; принцип єдності логічного та історичного. Власне на основі цих принципів побудовано «Науку логіки», а також

⁹ У 1998 році Гьосле перевидав цю працю з цікавим доповненням *Hegel und Spinoza*, в якому інтерпретує як взаємозв'язок, так і принципову відмінність між Гегелем і Спінозою щодо розуміння субстанції.

¹⁰ У цій праці дослідник знову повертається до проблеми співвідношення історії філософії і систематичного філософування, про що висловлюється цілком упевнено: «Особливістю історії філософії є те, що вона має зовсім інший стосунок до систематичного філософування, ніж, наприклад, історія науки до науки, оскільки прогрес у філософії, якщо він і існує, звичайно, не є лінійним, роботи з історії філософії, якщо не зосереджуються на доксографії, обмежені, тобто вони не повинні ігнорувати те, що робить філософію чимось більшим, ніж конгломератом думок, і, безперечно, це може мати значення для сучасного систематичного мислення» (Hölsle, 1987, S. 6). Гьосле, зокрема, привертає увагу до різного ставлення до власної історії — науки і філософії. Це справді принципове питання для осмислення способу мислення, аргументації, доведення та спростування ідей, концептів, гіпотез і теорій у царині наукового та філософського дискурсу. Ця проблема потребує окремого вивчення, дослідження.

ую систему абсолютного ідеалізму. У кожній частині системи (і філософії природи, і філософії духу) ці принципи діють специфічно, що, як вважав Гегель, не спростовує їхню універсальність, а додає до них (принципів) необхідного конкретного матеріалу.

Гьосле намагається довести, що Гегелеву систему можна розглядати дещо інакше, не так, як вимагав автор «Науки логіки», інтерпретуючи Абсолютну ідею не просто як метод побудови системи категорій спекулятивної логіки, а як інтерсуб'єктивність. Це потребує модифікації суб'єктивності, яка у «Науці логіки» досліджується, як відомо, від поняття, судження та умовиводу до ідеї життя, ідеї пізнання, ідеї блага і завершується Абсолютною ідеєю. Згідно з підходом Гьосле, спекулятивну логіку можливо інтерпретувати дещо інакше — як ідеальну комунікативну спільноту, тобто щось на кшталт трансцендентальної прагматики Апеля. Гьосле завжди висловлює велику повагу до метра німецької трансцендентальної прагматики, не забуває підкреслити позитивний вплив Апеля на своє філософування, попри свою незгоду з деякими його ідеями. Отож, інтерпретація спекулятивної логіки під кутом зору трансцендентальної прагматики можлива тому, зазначає дослідник, що Гегель долучив до цієї логіки поняття суб'єктивності. Це свідчило про два моменти: 1) Гегель повністю не відкинув Кантову трансцендентальну філософію, в епіцентрі якої не якийсь абстрактний дух, а трансцендентальна суб'єктивність, різні її виміри, від яких стовідсотково відмовитись неможливо, попри те, що гегелівська система створювалась як своєрідне заперечення Канта, його трансценденталізму, з опертям на Фіхте і Шеллінга, які, кожний на свій кшталт, відроджують догматизм і спекулятивну філософію; 2) хоча суб'єктивність у рамках системи спекулятивної логіки суперечить тому, що Гьосле називає реальною філософією (а це філософія природи і філософія духу), саме спекулятивна логіка дає змогу інтерпретувати суб'єктивність як не абсолютну самосвідомість (а це ще один вимір Абсолютної ідеї), а як імпліцитну ідеальну спільноту суб'єктивних, у межах якої відбувається спекулятивне пізнання. Власне це уможливило розширити концептуальні рамки суб'єктивності до інтерсуб'єктивності. За таких філософських передумов Абсолютна ідея отримує додаткові конотації інтерсуб'єктивної комунікативної спільноти. Це долає її розуміння як методу, способу, алгоритму побудови системи категорій, на чому Гегель завжди наголошував. Звісно, з такою інтерпретацією Гегелівської логіки можна не погоджува-

ти, та їй не відмовиш у праві на існування. Будь-яка її критика, яка зазвичай обмежується посиланням на Гегеля, його позицію щодо Абсолютної ідеї, потребує вагоміших аргументів.

Пошуки інтерсуб'єктивності не обмежуються «Наукою логіки». Гьосле вважає, що інтерсуб'єктивні конотації наявні в усіх частинах системи Гегеля — від філософії природи до філософії духу. Звісно, ця присутність різна, з огляду на ті питання, на яких акцентує увагу Гегель. Зокрема, інтерсуб'єктивні моменти виразняються у вченні про об'єктивний дух (особливо там, де розглядається право, звичаєвість) і Абсолютний дух. Наприклад, релігію як форму Абсолютного духу, особливо християнство, згідно з Гьосле, цілком можливо розглядати як релігію інтерсуб'єктивності. Завершальний розділ монографії має саме таку назву: «Християнство як релігія інтерсуб'єктивності» (Hösle, 1987, S. 651–662).

Слід зазначити, що ця книжка Гьосле не залишилась поза увагою філософської спільноти як у Німеччині, так і за її межами. Загалом монографія мала позитивні рецензії. До речі, позитивно відгукнувся метр німецької філософії Ганс-Георг Гадамер, який сказав, що ця книжка викликає велику повагу і він очікує подальших досліджень молодого вченого.

Ведучи розмову про Гьосле, треба завжди пам'ятати і враховувати його філософську позицію — це позиція об'єктивного ідеалізму. Тож не випадково виокремлені ним цикли історико-філософського процесу на всіх історичних етапах — від античності до сьогодення — завершуються об'єктивним ідеалізмом. Для нього об'єктивний ідеалізм — не лише історичний етап філософування, кращі часи якого у минулому, а й цілком сучасна філософська позиція, спираючись на яку, ми зможемо відповісти на сучасні питання.

Пам'ятаю, коли вперше зустрівся з Вітторіо Гьосле, а це було давно, дуже давно, він сказав, що є прибічником об'єктивного ідеалізму. Чесно кажучи, мене це здивувало й викликало певну розгубленість, бо вперше, на власні очі побачив «живого» об'єктивного ідеаліста. Гьосле не був подібний до авторів давніх філософських трактатів, живий образ яких давно стерся з пам'яті нащадків, наступних поколінь, і ми маємо перед очима написані ними твори.

За десятиліття після цієї зустрічі він не змінив своєї філософської позиції ні на йоту, навпаки, її поглибив у низці фундаментальних праць. Зокрема, у книжці «Криза сучасності та відповідальність філософії. Трансцендентальна прагма-

тика, остаточне обґрунтування, етика» (Hösle, 1990) Гьосле ставить за мету обґрунтувати свою філософську позицію з оперттям на трансцендентальну прагматику, щоправда, піддаючи її критиці під кутом зору філософії так званого «об'єктивного ідеалізму інтерсуб'єктивності». Можна впевнено стверджувати, що саме така модель об'єктивного ідеалізму є квінтесенцією філософії Гьосле, його оригінальним внеском у сучасну філософію. Це досить специфічна, складно побудована конструкція, яка для свого концептуального осмислення потребує іншої мови — не мови етики, феноменології, трансцендентальної прагматики, а спекулятивної, власної, дещо дивної для звичайного людського розуміння мови, бо це предмет спекулятивної філософії. Звісно, найприкметнішим прикладом такої незвичної, спекулятивної мови є Гегель, його філософування.

Традицію об'єктивного ідеалізму Гьосле аналізує під різними кутами, варто згадати його книжки «Історія філософії та об'єктивний ідеалізм. Вісім нарисів» (Hösle, 1996) та «Об'єктивний ідеалізм, етика і політика» (Hösle, 1998), щоб у цьому пересвідчись. Саме ця традиція, на переконання Гьосле, спроможна згенерувати відповіді на гострі сучасні проблеми — етичні, політичні, екологічні, демографічні, інформаційні. Годі казати, що не всім до вподоби таке філософування, більшість сучасних філософів не поділяє цієї позиції, вважаючи за краще бути подалі від традиції об'єктивного ідеалізму. Позиція Гьосле засвідчує цілком реальну можливість поєднати сучасне філософування, сучасну методологію з традицією, яка має велику історичну тяглість, великі духовні здобутки, без яких важко уявити європейську філософію.

Не могу не згадати ще одну працю, гідну подиву, своєрідний *Opus Magnum* — «Мораль і політика. Основи політичної етики для XXI століття» (Hösle, 1997). У трактаті обсягом 1200 сторінок проаналізовано виклики сучасного світу, зокрема найголовніші питання: чи можливе поєднання моральної позиції людини з політичними вимогами часу; чи можлива моральна політика у сучасному світі, який розривають на шматки суперечливі, протилежні сили. Гьосле замахнувся на створення нової політичної етики для XXI століття. Комусь ця спроба може видаватись наївною, та їй не відмовиш у чистоті намірів. Гьосле ретельно розробив проєкт політичної етики, який зміг би зберегти людство від занепаду, чи в результаті екологічної кризи, чи політики нерівності, що порушує справедливість у світі, розмежує людство на різні, економічно

і політично протилежні світи, де «країни, що розвиваються» не мають можливості у повній мірі використовувати здобутки цивілізації, чи внаслідок глобальної, ядерної війни.

На останніх 80 сторінках свого дослідження Гьосле формулює відповіді на виклики сучасності, ті морально-політичні імперативи, які, на його переконання, спроможні, якщо їх дотримуватися, відтягти людство від краю прірви. Гьосле мабуть не передбачав, що людина XXI століття виявить бажання зробити ще один крок до цієї прірви, крок, який упритул наблизить її до загибелі. Гьосле пропонує власні рецепти спасіння, та чи дослухається світ до цих пропозицій? Пророцтва Касандри ніхто не хотів чути. Всі виявились глухими і сліпими, допоки пророцтва не здійснились. Після цього пізно було щось робити задля порятунку, бо втрачено час, шанси змарновано. Відомо, що будь-які пропозиції мають лише певний проміжок часу для свого втілення. Мудрість приходить до людства *post factum*. Історія невблаганна і не пробає легкового ставлення людини до майбутнього, попри те, що майбутнє їй невідоме. Парадокс.

Звісно, за два десятиліття після цієї книжки Гьосле написав ще чимало вагомих праць, зокрема близько 15 монографій, тематика яких досить різноманітна. Це фундаментальні праці: «Філософія і наука» (Hösle, 1999), «Критика розуміючого розуму: засади гуманітарних наук» (Hösle, 2018)¹¹, «Бог як розум» (Hösle, 2021).

Привертає увагу ще одна стійка зацікавленість Гьосле — кінемистецтво та класична література, як антична, так і Нового часу. Дослідження цієї досить різнопланової тематики також демонструє переваги методології поєднання історичного з концептуально-парадигмальним підходом до вивчення вибраної літературної та кінематографічної тематики, студіювання творчості сучасних і античних письменників, драматургів і поетів.

Наприклад, Вуді Аллену присвячено невеличку книжку «Вуді Аллен. Спроба комічного» (Hösle, 2001), в якій Гьосле звертається до творчості видатного американського кінорежисера,

¹¹ У цій праці автор ставить за мету виявити різні рівні і типи розуміння: тлумачення, інтерпретація, герменевтика, гуманітарні науки (*Geisteswissenschaften*). Гьосле демонструє різні модальності застосування цих концептів у гуманітарних науках, підкреслюючи особливе значення Гадамера у формуванні сучасного «розуміючого розуму». Хоча, на думку Гьосле, і герменевтика Гадамера не є цілковито прийнятною моделлю методології для гуманітарних наук, оскільки різні модальності розуміння потребують ще одного аспекту, який не редукується до герменевтики, прийомів тлумачення текстів — об'єктивного, нормативного світу цінностей. Книжка вельми масштабна і для свого викладу потребує значних зусиль. Тож, можливо, такий виклад і критику вдасться здійснити з часом.

актора і сценариста, виявляючи у його кінофільмах тонкий гумор і іронію, вміння засобами кінематографа і акторської гри зображувати комізми людського буття. Важливим аспектом книжки є те, що, досліджуючи кінофільми Вуді Аллена, його акторську гру, Гьосле сформулював теорію комічного, гумору і сміху. Тож творчість американського митця зацікавила Гьосле з погляду не лише кінематографічної майстерності, а й загальної теорії комічного.

Дуже цікавим є ще одне дослідження кіномистецтва: «Ерик Ромер: режисер і філософ» (Hösle, 2016), в якому Гьосле аналізує творчість одного з найвідоміших французьких кіномитців, режисера відомих кінофільмів, зокрема «Маркізи фон О», геніальної екранізації оповідання німецького романтика Генріха фон Клейнста. Мистецтво французького режисера талановито відображає складні, суперечливі людські почуття, внутрішню боротьбу людського еротизму, сексуальності з моральними імперативами. Ромер демонструє своєрідний «неморалістський моралізм». І тут Гьосле цікавлять концептуальні моменти — релігійний пафос творчості Ромера, його вміння відтворювати, зображати трагічне становище сучасної людини, яка втратила віру в Бога, проте не полишає надії її віднайти.

Визначне місце у творчості Гьосле посідають антична література, поезія і драматургія. Одна з останніх книжок — «Енциклопедія кохання Овідія. Форми Ероса, послідовність історій кохання, філософія історії та метапоезія в “Метаморфозах”» (Hösle, 2020). Звісно, ця праця продовжує низку попередніх досліджень античної літератури, яких чимало. Для Гьосле «Метаморфози» Овідія є справжньою енциклопедією людських стосунків — кохання, ревності, ненависті, які майстерно зображені у цій поемі вишуканою поетичною мовою. Гьосле підкреслює, що Овідій демонструє свою незгоду з Платоном, його філософією любові. Овідій добре обізнаний у жіночій психології, що унаочнюється в «Метаморфозах» навіть більш виразно, ніж у його любовних елегіях, «Науці кохання» і «Ліках від кохання». Можливо лише поема «Героїди», за своїм поетичним оспівуванням жінки, її стосунків із чоловіком, дітьми, братами і сестрами, вивисується до рівня «Метаморфоз». Гьосле вважає, що Овідій зробив суттєвий крок у розумінні жінки порівняно не лише з Платоном, який жінку ніколи не розглядав як рівного партнера з чоловіком, а її переживання не вважав гідними уваги, а й із давньогрецьким драматургом Еврипідом, який, можливо, найкраще (до Овідія) розумівся на жіночій психології. Гьосле

філігранно аналізує античний еротизм, жіночі й чоловічі переживання кохання, закоханості, сімейних стосунків. Крім того, Гьосле цікавлять концептуальні аспекти «Метаморфоз». Саме тому дослідник виявляє і реконструює філософію історії, «вкраплену», переконаний Гьосле, у кожну з п'ятнадцяти книжок цієї епопеї. Вікторію Гьосле інтерпретує кожну частину «Метаморфоз» як певну філософську рефлексію щодо природи, людини, її історії, перипетій людського життя, де за конкретними подіями персонажів, включно з міфологічними, проглядаються загальні, парадигмальні риси людського буття. Власне в цьому і полягає сенс метаморфоз.

Зазначимо, що це дослідження перегукується ще з однією, ранньою студією античної драми «Завершення трагедії у пізній творчості Софокла. Естетико-історичні коментарі до структури аттичної трагедії» (Hösle, 1984a), де трагедія розглядається як унікальне естетичне явище і водночас як універсальна структура трагічного досвіду, який супроводжує людину упродовж її історії, зачіпаючи і особисте життя людини, особливо коли людина стоїть перед складним вибором, від якого залежить її моральна гідність. На думку Гьосле, пізні драми Софокла («Електра», «Філоктет», «Едип у Колоні») найкраще унаочнюють трагічний людський досвід, його структуру. Гьосле показує, як у цих драмах Софокл виразно зображує людину, яка опинилася перед альтернативою, коли вибір однієї з них веде до загибелі, а вибір іншої на позір зберігає їй життя, та при цьому вона втрачає гідність. Постає питання: хіба життя чогось варте, коли втрачаєш гідність? Життя без гідності не варте того, щоб його зберігати. Наприклад, легендарний античний герой Філоктет, попри тяжку хворобу, страшні муки, викликані гострим запаленням пораненої ноги, відгукується на прохання Одисея і приєднується до ахейців, які ведуть довготривалу війну з троянцями.

Філоктет майстерно володіє луком, який йому подарував Геракл. Це те, що дуже потрібно ахейцям, оскільки особливий клопіт їм завдає Паріс, винуватець війни, син троянського царя Пріама, який влучно стріляє з лука, знищив чимало воїнів, що змушує ахейців постійно відчувати небезпеку. Це він, Паріс, своїм пострілом убив Ахіла, влучивши стрілою у п'ятку легендарного героя. Філоктет міг відмовити Одисею через хворобу, та його відчуття обов'язку змусувало його відповісти «Так, я згоден». Пострілом із свого лука він вбиває Паріса. Та на цьому Філоктет не зупиняється: у складі невеликої команди сміливців він ховається в середині знаме-

нитого дерев'яного коня, за допомогою якого грекам вдалося захопити Трою.

То на що вказує ця давньогрецька легенда, цей сюжет, до якого звертались майже всі драматурги Еллади? Відповідь цілком очевидна: Філоктет опинився перед альтернативою — дбати про здоров'я, лікуватись, поновлювати життєві сили, і ніхто б його не звинуватив у боягузстві, бо хіба може воювати тяжко хвора людина? Чи все-таки перебороти біль, страждання і ризикнути, допомогти своїм співвітчизникам, особливо коли вони у скруті, коли війна зайшла у глухий кут. Тож Філоктет приймає рішення виконати свій обов'язок. І цим зберігає власну гідність. Філоктет, зазначає Гьосле, своєрідно втілює вірність інтерсуб'єктивному світу, спільному світу буття зі своїми співвітчизниками. Образ Філоктета, його доля, його вибір — великий сюжет, без якого важко уявити літературу, і не лише класичну, а й сучасну. До речі, таких наскрізних сюжетів не так уже й багато, фахівці вважають, що вся література базується на 5–6 великих сюжетах, одним з яких є життєві перипетії Філоктета.

Принагідно зазначу, що антична література, антична драма завжди цікавили Гьосле, свідченням цього є його академічні курси лекцій, які він читав у різний час студентам університету Нотр-Дам. На цих лекціях розглядали творчість Есхіла, Софокла, Евріпіда, Менандра, Плавта, Теренція і Сенеки. Як бачимо, діапазон античних студій Гьосле досить широкий. Можна сказати, що вивчення античної літератури міцно увійшло у коло його дослідницьких інтересів саме під концептуальним кутом зору, з позиції реконструкції смислового потенціалу давньогрецької і римської літератури. Як бачимо, і в цьому питанні Гьосле рухається у рідчизні своєї методології.

І звісно неможливо обійти увагою книжку, що мала публічний резонанс: «Коротка історія німецької філософії. Озираючись на німецький дух» (Hösle, 2013b). Про успіх цієї праці свідчать її переклади на 14 мов світу. Характерною рисою цього дослідження є вмиле поєднання популярного викладу з глибоким аналізом проблематики німецької філософії, певна річ, із позиції об'єктивного ідеалізму. Крім того, ця книжка цікавить ще з одного боку: Гьосле має намір поглянути на німецьку філософію з позиції людини, що має, так би мовити, «синтетичну» внутрішню ідентичність — він і німець, і італієць, і він, також, американець. Гьосле пише про те, що його завдання — поглянути на німецьку філософію зовні, а не з середини, не з позиції філософа, що доконечно укорінений у німецькій традиції. До того ж, Гьосле ставить

запитання, що означає німецька філософія, як її визначити, особливо за умов глобального світу? Звісно, він відкидає будь-які натяки на якусь національну зверхність, винятковість цієї філософії, а підкреслює її історичні зв'язки з європейськими філософськими традиціями, залежність німецького філософування від цих традицій, як у давні часи, так і тепер. Тож для нього німецька філософія не пов'язана з етнічними, політичними чи географічними ознаками, а тісно пов'язана з німецькою мовою. Наприклад, австрійських або швейцарських філософів, що пишуть свої праці на німецькій мові, Гьосле також зараховує до німецької філософії, навіть якщо вони себе не позиціонують як німців і, можливо, у буденному житті спілкуються не німецькою мовою. Щодо середньовічних філософів, яких ми часто зараховуємо до німецьких філософів, то, згідно з Гьосле, їх треба вилучити з історії німецької філософії саме тому, що вони писали не на німецькій мові, а латиною. І все ж, такий суто лінгвістичний підхід не зовсім вдовольняє Гьосле, тому він окреслює певні риси, притаманні німецькому філософуванню. Варто перелічити ці риси, без якогось додаткового розкриття, оскільки ця тема потребує окремого дослідження. Тож ці риси такі: схильність до «раціональної теології»; прихильність до синтетичного апіорного знання, що ґрунтується на вірі у те, що Бог створив світ раціональним чином; схильність до створення систем; сповідування етичного раціоналізму; поєднання філософії та філології.

І ще одне питання його турбує і потребує пояснення: як така багата на глибокі ідеї філософська традиція не убезпечила Німеччину від морально-політичної катастрофи 1933–1945 років. Гьосле намагається осмислити, які інтелектуальні чинники, а не лише політичні та економічні, посприяли торжеству людиноненависницьких ідей.

Книжка глибока і цікава, бажано було б її перекласти. Це був би добрий посібник з історії німецької філософії, включно з оглядом її сучасного етапу, зокрема з аналізом тих суспільних настроїв, що не надто поблажливі до філософії.

Отже, і ця книжка, як і переважна більшість праць Гьосле, не обмежується історичним викладом середньовічної філософії (а саме з цього періоду починає Гьосле), аналізом поглядів Бьоме, Ляйбніца, Вольфа, Канта, Лессінга, німецьких романтиків, Гегеля, Маркса, Ніцше, Гуссерля, Гелена, Шмітта, Гайдеггера, Гадамера, Апеля, Габермаса, Йонаса та ін., з'ясуванням

ситуації, в якій опинилася сучасна філософія, розпорошена на безліч течій і напрямів, які часто не помічають одне одного або переймаються дрібними дискусіями. Це заважає побачити сучасні проблеми, які потребують глибокого, неспішного філософського аналізу, а не гри у популяризацію з широким використанням можливостей цифрового світу, наче це само по собі замінить потребу у філософській рефлексії, осмисленні нових викликів сучасного світу. Гьосле не має ілюзій щодо відродження філософії у всій її класичній величі. Ні, ці часи «канули у лету», зберігся, хіба що, присмак тих часів, слабе відлуння колишньої величі філософії, яка увиразнювалась як любов до мудрості на противагу сучасній епохі, де філософія у кращому разі може претендувати на «терапію мови», з острахом відсахаючись від будь-якого «фундаментального» погляду на людське буття. Гьосле вбачає глобальну кризу сучасної філософії, і німецька філософія не виняток, у релятивізації всіх ідей та цінностей, на яких упродовж тривалого історичного часу вибудовувалось людське буття, забутті релігійних засад європейського філософування, страху перед викликами сьогодення. Він пише про те, що філософія, яка не абсорбує ідеї Ляйбніца, Канта і Гегеля, не здатна подолати кризу, більше того, така філософія не спроможна навіть її «відчути», побачити, зрозуміти. Щоб її зрозуміти, осмислити, треба піднятися на рівень великих філософських ідей. На думку Гьосле, сучасна філософія, навіть її найкращі представники, не спроможні запропонувати «новий синтез», який би вивчали і через сто років. Так, це важко, для багатьох неможливо, та без такого синтезу філософія доконечно втратить суспільну повагу. Філософія за крок від такої суспільної зневаги. І навіть у Німеччині, зазначає Гьосле, в якій філософія традиційно мала повагу, відчувається поступове зниження рівня філософування, отже, філософія втрачає суспільну довіру.

Попри драматичне становище сучасної філософії, Гьосле не полишає надії на її порятунок. Філософія мусить наважитись і скинути з себе облуду пустих слів і на «ковчегу культури» перенестись на «берег нового початку». Саме такими яскравими метафорами Гьосле висловлює свою надію на те, що філософи здолають власне марнославство, а для цього перестануть ховатися за стіною дрібних тем і пустих суперечок і матимуть мужність мислити на рівні тих ідей, які спроможні збагнути, осмислити сучасний світ, запропонувати плідні ідеї задля його порятунку. Чи виправдані такі сподівання? Що тут скажеш,

кожний із нас мусить самостійно відповісти на це запитання, єдине, що очевидно — ми не вправі відмовити Гьосле плекати надію на кращі часи для філософії. Тим паче, його власна творчість демонструє відданість великим філософським ідеям. Для Вітторіо Гьосле це не пусті слова, а життєве кредо.

Не можу не згадати ще одну працю, вельми масштабне філософське осмислення процесів, що відбуваються у сучасному світі, тих суперечливих тенденцій, які суттєво впливають, зокрема, на західні країни. Йдеться про книжку «Глобальні відцентрові сили. Історико-філософське картографування сучасності» (Hösle, 2019b), в якій ретельно аналізуються світові процеси, тенденції після 1991 р. При цьому цей аналіз відбувається на кількох рівнях — політичному, економічному, культурологічному і філософському. Як вважає Гьосле, з 1991 до 2016 р. ми перебували у «золотій чверті століття», коли закінчення холодної війни, крах комуністичної системи викликали певну ейфорію, віру в те, що «вічний мир» цілком можливий, і незважаючи на екологічні проблеми та локальні конфлікти, райдужні перспективи людства начебто мають шанс на успіх. Та ця надія зазнала краху. І до цього доклали зусиль різні політичні гравці сучасного світу, що демонстрували наміри перекроїти політичну мапу світу під гаслами відновлення «історичної справедливості». У цьому контексті цікавим є аналіз агресивної політики Росії, її намагання «повернути втрачені території», відродити так звану «велику Росію», наче те, чим володіє ця країна, а це більше ніж 17 млн кв. км, замало для «величі», треба ще. Гьосле тонко підмічає те, на що зазвичай мало звертають уваги, хоча на цьому базується влада у цій країні, — принципний збіг намірів політичного керівництва агресивно розширювати кордони Росії за межі власної території, тобто цілком свідомо відмова від міжнародно визнаних кордонів, з колективними бажаннями і намірами російського народу (Hösle, 2019b, S. 187). На цьому тримається, підкреслює Гьосле, довготривале існування в цій країні антидемократичної, агресивної влади¹². За кілька років після оприлюднення цієї книжки ми

¹² Вивчення Росії є одним із напрямів його академічної діяльності. Свідченням цього є, наприклад, його невеличка, змістовна робота «Росія 1917–2017: культура, самосвідомість і небезпека» (Hösle, 2017), в якій Гьосле досліджує літературу, культурні явища, більшовицьку революцію, основні фактори розвитку цієї країни під комуністичною орудою. Найцікавішими є міркування Гьосле про сучасну Росію, ті вкрай небезпечні тенденції, що, зрештою, і призвели до відродження експансіоністської політики Росії, апофеозом якої є повномасштабна війна проти України.

добре відчули, як саме «працює» цей збіг, цей унісон, «симфонія» народу і влади на нашій землі. І виявилось, що ця «симфонія» нічого, окрім смерті, запропонувати не може.

Поступки таким претензіям на «велич» і «право» діяти як завгодно, не звертаючи увагу на незгоду з боку інших країн і народів, як підкреслює Гьосле, сприймаються керманічами Росії як слабкість і викликають лише презирство (Höslе, 2019b, S. 189). Нерішучість західних країн у протистоянні агресивній політиці Росії лише підштовхує цю країну, її владу до війни, експансії чужих земель, поширення агресивної політики на інші держави і народи. Саме так оцінює ситуацію німецький філософ, друг України Вітторіо Гьосле.

Про те, що він наш справжній друг, свідчить також праця «Спиною до Росії: війна в Україні та помилки Заходу» (Höslе, 2022), яка продовжує проблематику попередньої, але вже з опертям на трагічний досвід повномасштабної війни Росії проти України. Книжку побудовано у формі інтерв'ю, де Гьосле відповідає на запитання про війну, її витоки, передумови. Автор демонструє добре знання сучасної Росії, її новітньої історії, її деградації, як моральної, так і політичної. Він показує, як керівництво Росії поступово і невблаганно рухалось до цієї варварської війни, маючи суто імперські цілі. Цікавим моментом цієї книжки є твердження про відмінність агресивних намірів комуністичних керівників Советів від того, що демонструє сучасна Росія, її народ разом зі своїм керівництвом. Гьосле вважає, що наміри і дії сучасної Росії значно небезпечніші, ніж комуністична загроза 1970-х років, у пік могутності Советів. Він підкреслює, що у цій війні Росія порушує всі міжнародні конвенції, для її керманічів жодних цивілізованих правил не існує. Цинізм російського керівництва, його зухвальство, зазначає Гьосле, живиться переконанням у слабкості Заходу, нездатності політичної еліти західних країн організувати ефективну протидію загарбницькій політиці Росії. Про це він писав у різних своїх працях, як до повномасштабної війни Росії проти України, так і після її початку.

Гьосле переконаний у повному праві України вести боротьбу за свою свободу і незалежність. Характерно, що один із розділів книжки має прикметну назву: «Здатися — це не вихід!». Краще не скажеш! Гьосле щиро підтримує нашу боротьбу, наше бажання перемогти у цій війні. Колись він сказав, що Європа без України — це зрада історії. Важко не погодитись з цією думкою.

Повертаючись до нашого перекладу, варто підкреслити, що праця «Місце філософії історії Канта в історії філософії історії» стосується не лише філософії історії Канта, а й пошуку принципів, засад, на яких філософію історії, як частину сучасного філософського дискурсу, можна було б обґрунтувати. В цьому полягає базове завдання філософії історії, саме як теоретичної, а не практичної філософії. Без таких концептуальних пошуків філософія історії втрачає сенс, оскільки позбавлена міцного фундаменту для вирішення головного завдання — осмислення історії, її внутрішньої мети.

Гьосле виокремлює чотири етапи філософії історії, кожний з яких має власні, іманентні принципи, на яких розгортається концептуальне осмислення історії. Дослідник наголошує на циклічності історичного процесу, точніше на поєднанні циклічності й лінійності (прогресивного руху) історії, з превалюванням саме циклічності. В історії завжди за прогресивним підйомом відбувається, часто неочікувано для людей, які перебувають в осерді історичного процесу, занепад, повернення до якогось нижчого стану буття. Тому ніколи не можна бути впевненим, що регрес знову не повториться, навпаки, ризик повернення до нижчого цивілізаційного рівня завжди зберігається, і не просто як формальна можливість, а як цілком реальна, яку часто не помічаємо, хоча власноруч її наближаємо. І лише філософський аналіз може наблизити нас до розуміння тих змін, що відбуваються в історії. Та для цього потрібна відповідна епістемологічна «оптика», яку запропонував німецький дослідник у своїй статті. І як виявилось, Кантова філософія історії дає змогу зрозуміти, якої саме епістемології потребують сучасні дослідження історії.

Цілком очевидно, що «Місце філософії історії Канта в історії філософії історії» демонструє належність Гьосле до так званої субстанційної філософії історії, яку навряд чи можна зарахувати до популярних моделей сучасного філософування. Та Гьосле не належить до тих численних «інтелектуалів», які у гонитві за популярністю без кінця повторюють новомодні ідеї, не замислюючись про їхню істинність, бо для чого, якщо всі їх сповідують як непереборну, магічну силу, особливо, якщо ці думки «баражують» у мережі, створюючи інформаційний шум, на який, як метелики на вогник, злітаються всі охочі, щоб долучитись до обговорення, залишити лайки тощо. Кількість учасників обговорення, великий масив лайків і дизлайків для багатьох є чіткою ознакою «істинності» цих думок. Хоча після постмодерну

істина суттєво потьмяніла, втратила свою привабливість, її пошуки — справа неактуальна, а нещодавно новомодний метамодерн проголосив культ коливання між різними тенденціями і концептами, істиною і хибною, стабільністю і релятивізмом. Отож, коливання і є визначальним атрибутом сучасного світу. Здається, ми відчуваємо це щоденно, це увійшло у наш буденний «раціон» існування. Не дивно, що символом такого світу є маятник. У Гьосле вистачає духовної сили не піддатися впливу всіх цих нових, як він вважає, релятивістських, деструктивних ідей. Він має мужність мислити чесно і самостійно.

Немає потреби аналізувати тут, а тим паче переказувати працю «Місце філософії історії Канта в історії філософії історії», кожний охочий може ознайомитись з її перекладом і зробити власні висновки щодо її концептуального змісту. Хоча, можливо, є потреба привернути увагу до одного вагомого спостереження Гьосле: Кантова філософія історії має суттєві переваги над тими версіями філософського осмислення історії, що з'явилися пізніше, — надто оптимістичні у XIX ст. і песимістичні у XX ст. Канту не притаманний понадміру рожевий історичний оптимізм, та йому не до вподоби катастрофічний песимізм, тотальна зневіра у історичні перспективи людства.

Гьосле аналізує філософію історії Канта з позиції парадигмального підходу, який йому вдалося майстерно застосувати як у великих монографічних дослідженнях, так і в цій невеличкій, концептуально вагомій праці.

Отака дещо «нестійка», «серединна» (між оптимізмом і песимізмом) концептуальна позиція Канта щодо філософського погляду на історію, підкреслює Гьосле, пов'язана з його антропологією, яка уявляється у відомій метафорі, в якій людину порівнюють із кривим деревом, з якого ніколи не вдавалось (і навряд чи вдасться у майбутньому) виготовити щось пряме і рівне. Ця метафора перегукується з Кантовим ученням про радикальне зло людської природи, і це вкрай важливо для розуміння Кантового погляду на історію. Гьосле наголошує на цій вельми продуктивній антропології німецького філософа, яка унеможливує розраховувати на торжество морального імперативу в історії, оскільки, маючи справу з «викривленим» деревом, важко розраховувати на досягнення досконалого стану речей, завершення історії в якомусь ідеальному суспільному устрої. З іншого боку, саме моральний закон вимагає від людства (індивідам самотужки це не під силу) рухатись у бік морально досконалого громадського стану, усвідомлюючи недосяжність цієї величної, благородної мети. У кра-

шому разі це ідея розуму, що спонукає людський рід до поступу, не гарантуючи при цьому втілення цієї ідеї, бо хіба доречно сподіватись на реалізацію ідеї, якій ніхто і ніколи не міг створити відповідні емпіричні умови. Ідея завжди по той бік будь-якого можливого емпіричного еквіваленту. Кант до певної міри спирається на моральну нормативність історії, її розуміння як морального прогресу людства, при цьому суттєво її доповнюючи, і навіть модифікуючи своєю реалістичною антропологією, де образ людини як «кривого дерева» зберігає своє методологічне значення за будь-якого намагання мислити історію як рух до ідеального завершення, втілення ідеалу. Бо хіба може бути досяжним ідеал за умов, коли рух до нього здійснює така недосконала, схильна до ворожнечі і антагонізмів (і про це писав Кант) істота, якою є людина? Отож, Кант уявив, що моральна нормативність історії піддається антропологією, і якщо остання і не заперечує нормативність, та суттєво впливає на відхилення від нормативності, а то і її викривлення, що веде до деградації. При цьому Кант не редукує людину до тваринної форми існування. Вади і пороки людини, зло, яке вона вчиняє, пов'язані не з емпіричною природою людини, а з її свободою. «Криве дерево» природи людини означає, що вона сама вибирає максими своїх учинків, і цей вибір не завжди є моральним. У багатьох випадках людина свідомо вибирає «злу максиму» і вчиняє нищо, неморально, а то й антиморально. І ця людська схильність до зла, здатність учиняти на основі неморальних чинників перебуває не десь там, на маргінесі людського буття, на узбіччі людської історії, ні, всі ці негаразди в осерді нашого існування, нашої історії, попри те, що практичний розум потребує від людини належних, морально виправданих учинків, які б наближали людський рід до бажаного ідеалу моральної довершеності, та людська нищість відвертає від цієї, нормативної, «траєкторії» історії. Розуміння співвідношення нормативності і «викривленості» історії, її зв'язок із реалістичною антропологією — це ті Кантові концептуальні здобутки, що роблять його філософію історії вельми сучасною, актуальною. Вікторію Гьосле переконливо демонструє концептуальний потенціал Кантової філософії історії, її спроможність суттєво збагатити методологічні підходи до вивчення історії, епістемологічні можливості її пізнання, осмислення. Свідченням цього є його праця «Місце філософії історії Канта в історії філософії історії», переклад якої надруковано у цьому томі журналу «Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство».

Список посилань

- Гьосле, В. (2003). *Практична філософія в сучасному світі*. Лібра.
- Гьосле, В. (2019). *Кав'ярня мертвих філософів. Філософське листування дітей і дорослих*. Новий Акрополь.
- Brentano, F. (1968). *Die vier Phasen der Philosophie und ihr augenblicklicher Stand nebst Abhandlungen über Plotinus, Thomas von Aquin, Kant, Schopenhauer und Auguste Comte*. Felix Meiner Verlag.
- Brentano, F. (1987). *Geschichte der Philosophie der Neuzeit. Aus dem Nachlaß herausgegeben und eingeleitet von Klaus Hedwig*. Felix Meiner Verlag.
- Hösle, V. (1984a). *Die Vollendung der Tragödie im Spätwerk des Sophokles. Ästhetisch-historische Bemerkungen zur Struktur der attischen Tragödie*. Frommann-Holzboog.
- Hösle, V. (1984b). *Wahrheit und Geschichte. Studien zur Struktur der Philosophiegeschichte unter paradigmatischer Analyse der Entwicklung von Parmenides bis Platon*. Frommann-Holzboog.
- Hösle, V. (1987). *Hegels System. Der Idealismus der Subjektivität und das Problem der Intersubjektivität*. 2 Bde. Felix Meiner Verlag.
- Hösle, V. (1990). *Die Krise der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie. Transzendentalpragmatik, Letztbegründung, Ethik*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (1996). *Philosophiegeschichte und objektiver Idealismus*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (1997). *Moral und Politik. Grundlagen einer Politischen Ethik für das 21. Jahrhundert*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (1998). *Objective Idealism, Ethics, and Politics*. University of Notre Dame Press.
- Hösle, V. (1999). *Die Philosophie und die Wissenschaften*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2001). *Woody Allen. Versuch über das Komische*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2004). *Platon interpretieren*. Ferdinand Schöningh.
- Hösle, V. (Ed.). (2013a). *Dimensions of goodness*. Cambridge Scholars Publishing.
- Hösle, V. (2013b). *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie. Rückblick auf den deutschen Geist*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2015). The Place of Kant's Philosophy of History in the History of the Philosophy of History. In David Engels (Hg.), *Von Platon bis Fukuyama. Biologistische und zyklische Konzepte in der Geschichtsphilosophie der Antike und des Abendlandes* (S. 205–221). Éditions Latomus.
- Hösle, V. (2016). *Eric Rohmer: filmmaker and philosopher*. Bloomsbury Academic.
- Hösle, V. (2017). *Russland 1917–2017: Kultur, Selbstbild Und Gefahr*. Schwabe.
- Hösle, V. (2018). *Kritik der verstehenden Vernunft: Eine Grundlegung der Geisteswissenschaften*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2019a). *Dead Philosophers' Cafe: An Exchange of Letters for Children and Adults*. Libra.
- Hösle, V. (2019b). *Globale Fliehkräfte. Eine geschichtsphilosophische Kartierung der Gegenwart*. Verlag Karl Albert.
- Hösle, V. (2020). *Ovids Enzyklopädie der Liebe. Formen des Eros, Reihenfolge der Liebesgeschichten, Geschichtsphilosophie und metapoetische Dichtung in den "Metamorphosen"*. Universitätsverlag Winter.
- Hösle, V. (2021). *Gott als Vernunft*. J. B. Metzler Verlag.
- Hösle, V. (2022). *Mit dem Rücken zu Russland: Der Ukrainekrieg und die Fehler des Westens*. Verlag Karl Alber.
- Kreft, N. (2019). *Was ist Liebe, Sokrates? Die großen Philosophen über das schönste aller Gefühle*. Piper Verlag GmbH.
- Nora, K., & Hösle, V. (2022). *Das Café der toten Philosophen. Ein philosophischer Briefwechsel für Kinder und Erwachsene*. 4., erweiterte Auflage. Verlag C. H. Beck.
- Twardowski, K. (1927). Franciszek Brentano a historia filozofii. In K. Twardowski, *Rozprawy i artykuły filozoficzne* (S. 229–241). Księgarnia S.A. "Książnica-Atlas" T. N. S. W.
- Vaihinger, H. (1881). *Commentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft. Zum Hundertjährigen Jubiläum Derselben*. Verl. von W. Spemann.

References

- Brentano, F. (1968). *Die vier Phasen der Philosophie und ihr augenblicklicher Stand nebst Abhandlungen über Plotinus, Thomas von Aquin, Kant, Schopenhauer und Auguste Comte*. Felix Meiner Verlag.
- Brentano, F. (1987). *Geschichte der Philosophie der Neuzeit. Aus dem Nachlaß herausgegeben und eingeleitet von Klaus Hedwig*. Felix Meiner Verlag.
- Hösle, V. (2003). *Praktychna filozofia v suchasnomu sviti [Practical Philosophy in the Modern World]*. Libra [in Ukrainian].
- Hösle, V. (2019). *Kaviarnia mertvykh filosofiv. Filozofske lystuvannia ditei i doroslykh [Dead Philosophers' Cafe: An Exchange of Letters for Children and Adults]*. Novyi Akropol [in Ukrainian].
- Hösle, V. (1984a). *Die Vollendung der Tragödie im Spätwerk des Sophokles. Ästhetisch-historische Bemerkungen zur Struktur der attischen Tragödie*. Frommann-Holzboog.
- Hösle, V. (1984b). *Wahrheit und Geschichte. Studien zur Struktur der Philosophiegeschichte unter paradigmatischer Analyse der Entwicklung von Parmenides bis Platon*. Frommann-Holzboog.
- Hösle, V. (1987). *Hegels System. Der Idealismus der Subjektivität und das Problem der Intersubjektivität*. 2 Bde. Felix Meiner Verlag.
- Hösle, V. (1990). *Die Krise der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie. Transzendentalpragmatik, Letztbegründung, Ethik*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (1996). *Philosophiegeschichte und objektiver Idealismus*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (1997). *Moral und Politik. Grundlagen einer Politischen Ethik für das 21. Jahrhundert*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (1998). *Objective Idealism, Ethics, and Politics*. University of Notre Dame Press.
- Hösle, V. (1999). *Die Philosophie und die Wissenschaften*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2001). *Woody Allen. Versuch über das Komische*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2004). *Platon interpretieren*. Ferdinand Schöningh.
- Hösle, V. (Ed.). (2013a). *Dimensions of goodness*. Cambridge Scholars Publishing.
- Hösle, V. (2013b). *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie. Rückblick auf den deutschen Geist*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2015). The Place of Kant's Philosophy of History in the History of the Philosophy of History. In David Engels (Hg.), *Von Platon bis Fukuyama. Biologistische und zyklische Konzepte in der Geschichtsphilosophie der Antike und des Abendlandes* (S. 205–221). Éditions Latomus.
- Hösle, V. (2016). *Eric Rohmer: filmmaker and philosopher*. Bloomsbury Academic.
- Hösle, V. (2017). *Russland 1917–2017: Kultur, Selbstbild Und Gefahr*. Schwabe.
- Hösle, V. (2018). *Kritik der verstehenden Vernunft: Eine Grundlegung der Geisteswissenschaften*. C. H. Beck Verlag.
- Hösle, V. (2019a). *Dead Philosophers' Cafe: An Exchange of Letters for Children and Adults*. Libra.
- Hösle, V. (2019b). *Globale Fliehkräfte. Eine geschichtsphilosophische Kartierung der Gegenwart*. Verlag Karl Albert.

- Hösle, V. (2020). *Ovids Enzyklopädie der Liebe. Formen des Eros, Reihenfolge der Liebesgeschichten, Geschichtsphilosophie und metapoetische Dichtung in den "Metamorphosen"*. Universitätsverlag Winter.
- Hösle, V. (2021). *Gott als Vernunft*. J. B. Metzler Verlag.
- Hösle, V. (2022). *Mit dem Rücken zu Russland: Der Ukrainekrieg und die Fehler des Westens*. Verlag Karl Alber.
- Kreft, N. (2019). *Was ist Liebe, Sokrates? Die großen Philosophen über das schönste aller Gefühle*. Piper Verlag GmbH.
- Nora, K., Hösle, V. (2022). *Das Café der toten Philosophen. Ein philosophischer Briefwechsel für Kinder und Erwachsene*. 4., erweiterte Auflage. Verlag C. H. Beck.
- Twardowski, K. (1927). Franciszek Brentano a historya filozofii. In K. Twardowski, *Rozprawy i artykuły filozoficzne* (S. 229–241). Księgarnie S.A. "Książnica-Atlas" T. N. S. W.
- Vaihinger, H. (1881). *Commentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft. Zum Hundertjährigen Jubiläum Derselben*. Verl. von W. Spemann.

Victor Kozlovskyi

VITTORIO HÖSLE ON THE SYSTEMATICITY AND HISTORICITY OF MODERN PHILOSOPHY: AN ATTEMPT OF A PARADIGMATIC ANALYSIS OF KANT'S PHILOSOPHY OF HISTORY

Since the current volume of "NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies" presents the first Ukrainian translation of Vittorio Hösle's essay "The Place of Kant's Philosophy of History in the History of the Philosophy of History," this article provides a comprehensive analysis of the work of its author, a contemporary German and American philosopher who is a prominent figure in the "objective idealism of intersubjectivity." The focus is on the methodology effectively employed by Hösle in his research, which combines historical and philosophical analysis of the works of ancient and modern philosophers with a paradigmatic approach to their thinking. A paradigmatic analysis enables us to examine the topic under study from the perspective of modern philosophy. Hösle's research is primarily characterized by conceptual and systematic interests, even when delving into the works of eminent philosophers of the past, such as Plato's philosophy of mathematics. Hösle effectively employs this methodology in his study of Kant's philosophy of history, revealing how the moral and normative orientation of history, as outlined by Kant, is complemented, even complicated in a certain way, by the realistic anthropology of the author of the "Critique of Pure Reason." The article also analyzes several other works by Hösle. The analysis demonstrates how, through paradigmatic and systematic methodology, Hösle identified four phases of the development of ancient philosophy, each characterized by distinct thematic and epistemological aspects. This methodology necessitates researchers to depart from the linear-progressive approach of the history of philosophy to focus on the cyclical movement of philosophical thought. Attention is drawn to the problem of the relationship between the "Science of Logic" and real philosophy (philosophy of nature and the philosophy of spirit), as well as the presence of intersubjectivity in Hegel's philosophy. Various Hösle's works demonstrate his ability to analyze the classical texts and cinematic masterpieces, as well as the controversial trends of the modern world and the challenges faced by humanity in the 21st century, including Russia's full-scale war against Ukraine. These challenges require new approaches in international politics and law.

Keywords: Vittorio Hösle, Immanuel Kant, philosophy of history, history of philosophy, paradigmatic analysis, systematicity, linear/non-linear history, moral purpose of history, anthropology, classical literature, cinema, crisis of the of the modern world, Russia's full-scale war against Ukraine.

Матеріал надійшов 02.02.2024

